M. MINUCII FELICIS OCTAVIUS.

OXONIÆ,
Excudebat GUILIELMUS TURNER,
Impensis THOMÆ HUGGINS,
M. DC. XXXI.

TYPOGRAPHUS LECTORI.

*NEc tuo compendio (candide Lector) nec scriptoris hujus dignitati satis caverunt, qui limpidissimam puræ latinitatis scatebram cum * turbido Arnobio confundebant. Non ero tamen venerando Patris nomini ita iniurius,*

* Arnob. inæqualis & nimius, & absque operis sui partitione confusus. Hieron. ep. 13. ad Paul.

vt dicam eos tam impari nexu (cum Mezentio a-apud Virgilium) vi-ventem cadaveri copulasse. Sed sanè tam infœlix consortium maximas huic libro tenebras offudit: qui verè audit expirantis jam Romæ eloquentiæ vltimus conatus, & quasi mox emoriture lucernæ supremus fulgor. Hunc à mendis quæ in editione Frobenianâ subinde occurrunt repurgandum*

Æneid. 8.

dum curavi. Scholia in ſcriptorem tam omnium manibus tritum ſupervacanea duxi: cum tyrones veteranorum operâ in evolvendo hoc authore vtplurimùm vtantur. Habes hîc igitur purum putum Minucium, id eſt gemmam nativo meliùs ſplendore micantem: fruere, & Vale.

Lactantius Divinarum Institutionum.
Lib. V. c. 1.

Minucius Felix, non ignobilis inter causidicos loci fuit. Huius liber, cui Octavio titulus est, declarat, quàm idoneus veritatis assertor esse potuisset; si se totum ad id studium contulisset.

M. MINVCII FELICIS OCTAVIVS.

Ogitanti mihi, & cum animo meo *Octavij* boni, & fidelissimi contubernalis memoriam recensenti, tanta dulcedo, & affectio hominis inhæsit, vt ipse quodammodò mihi viderer in præterita redire, non ea, quę jam transacta, & decur-

ſa ſunt, recordatione revocare. Ita eius contemplatio, quantum ſubtracta eſt oculis, tantum pectore meo, ac penè intimis ſenſibus implicata eſt. Nec immeritò diſcedens vir eximius, & ſanctus, immenſum ſui deſiderium nobiſs reliquit: vtpote cùm & ipſe tanto noſtri ſemper amore flagraverit, vt & in ludicris, & ſeriis pari mecum voluntate concineret: eadem vellet, vel nollet, crederes vnam mentem in duobus fuiſſe diviſam. Sic ſolus in amoribus conſcius ipſe, ſocius in erroribus: & cum diſcuſſâ caligine de tenebrarum profundo in lucem ſapientiæ, & veritatis emergerem, non reſpuit comitem; ſed, quod eſt glorioſius, præcucurrit. Itaque cum per

vni-

vniversam convictus nostri, & familiaritatis ætatem mea cogitatio volveretur, in illo præcipuè sermone ejus, mentis meæ resedit intentio, quo *Cæcilium* superstitiosis vanitatibus etiam tum inhærentem, disputatione gravissimâ ad veram Religionem reformavit. Nam negocij, & visendi mei gratiâ *Romam* contenderat, relictâ domo, conjuge, liberis; & quod est in liberis amabilius, annis adhuc innocentibus, & adhuc dimidiata verba tentantibus, loquelâ, ipso offensantis linguæ fragmine, dulciore. Quo in adventu ejus non possum exprimere sermonibus, quanto, quàmque impatienti gaudio exultaverim, cum augeret maximè lætitiam meam ami-

amiciſſimi hominis inopinata præſentia. Igitur poſt vnum, & alterum diem, cum jam & aviditatem deſiderij frequens aſſiduitatis vſus implêſſet; & quæ per abſentiam mutuam de nobis neſciebamus, relatione alternâ comperîſſemus; placuit *Hoſtiam* petere amœniſſimam civitatem, quòd eſſet corpori meo ſiccandis humoribus de marinis lavacris blanda, & appoſita curatio. Sanè & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant. Nam id temporis poſt æſtivam diem, in temperiem ſemet autumnitas dirigebat. Itaque cùm diluculò ad mare inambulando litori pergeremus, vt & aura aſpirans leniter membra vegetaret, & cum eximiâ voluptate

molli

molli vestigio cedens arena subsideret: *Cæcilius* simulacro *Serapidis* denotato (vt vulgus superstitiosus solet) manum ori admovens, osculum labijs impressit. Tunc *Octavius* ait: Non boni viri est, *Marce* frater, hominem domi forisque lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cœcitate deserere: vt tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sanè, & vnctos, & coronatos: cum scias hujus erroris non minorem ad te, quàm ad ipsum infamiam redundare. Cum hoc sermone ejus medium spacium civitatis emensi, jam liberum litus tenebamus. Ibi arenas extimas, velut sterneret ambulacro, perfundens

lenis

lenis vnda tundebat: & vt semper mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram, tamen cripsis torosisque. Ibidem erroribus delectati perquàm sumus, cùm in ipso æquoris limine plantas tingueremus; quod vicissim nunc adpulsum nostris pedibus alluderet fluctus; nunc relabens, ac vestigia retrahens, in sese resorberet. Sensim itaque tranquillèque progressi, oram curvi molliter litoris, iter fabulis fallentibus, legebamus. Hæ fabulæ erant *Octavij* differentis de navigatione narratio. Sed vbi eundi spacium satis justum cum sermone consumpsimus, eandem emensi viam rursus versis vestigijs

ſtigijs terebamus. Et cum ad id loci ventum eſt, vbi ſubductæ naviculæ ſubſtratis roboribus, à terrenâ labe ſuſpenſæ quieſcebant: pueros videmus certatim geſtientes, teſtarum in mare jaculationibus ludere. Is luſus eſt, teſtam teretem jactatione fluctuum levigatam legere de litore: eam teſtam plano ſitu digitis comprehenſam, inclinem ipſum atque humilem, quantum poteſt ſuper vndas inrotare: vt illud jaculum, vel dorſum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel ſummis fluctibus tonſis emicaret, dum aſſiduo ſaltu ſublevatur. Is, ſe in pueris victorem ferebat, cujus teſta & procurreret longiùs, & frequentiùs exſiliret. Igitur cum

omnes

omnes hac ſpectaculi volupta-te caperemur, *Cæcilius* nihil intendere, neque de contenti-one ridere: ſed tacens anxius ſegregatus, dolore, neſcio quid vultu fatebatur. Cui ego, Quid hoc eſt rei? Cur non ag-noſco *Cæcili* alacritatem tu-am? Cur illam oculorum etiam in ſerijs hilaritatem requiro? Tum ille; Iamdudum me *O-ctavij* noſtri acriter angit & remordet oratio, quâ in te in-vectus, objurgavit negligen-tiæ; vt me diſſimulanter gra-viùs argueret inſcientiæ. Itaque progrediar vlteriùs: de toto & integro mihi cum *Octavio* res eſt. Si placet, vt ipſius ſectæ homo cum eo diſputem, jam profectò intelliget facili-us eſſe in contubernalibus diſ-

putare,

putare, quàm conſerere ſapientiam: modò in iſtis ad tutelam balnearum jactis, & in altum procurrentibus petrarum obicibus reſidamus, vt & requieſcere de itinere poſſimus, & intentiùs diſputare. Et cum dicto ejus aſſedimus, ita, vt me ex tribus medium lateris ambitione protegerent. Nec hoc obſequij fuit, aut ordinis, aut honoris; quippe cum amicitia pares ſemper aut accipiat aut faciat: ſed vt arbiter, & vtriſque proximus aures darem, & diſcrepantes duos medius ſegregarem.

Tum ſic *Cæcilius* exorſus eſt: Quanquam tibi, *Marce* frater, de quo cum maximè quærimus, non ſit ambiguum;

um; vtpote qui diligenter in vtroque vivendi genere versatus repudiâris alterum, alterum comprobâris: inpræsentiarum tamen ita tibi informandus est animus, vt libram teneas æquissimi judicis, nec in alteram partem propensus incumbas: ne non tam ex nostris disputationibus nata sententia, quàm ex tuis sensibus prolata videatur. Proinde si mihi quasi novus aliquis, & quasi ignarus partis vtriusque considas; nullum negocium est patefacere, omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa, magisque verisimilia, quàm vera. Quò minùs mirum est, nonnullos tædio investigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temerè potiùs succumbere,

bere; quàm in explorando pertinaci diligentiä perſeverare. Itaque indignandum omnibus, imò indoleſcendum eſt, audere quoſdam, & hos ſtudiorum rudes, literarum profanos, expertes artium, niſi ſordidarum; certum aliquid de ſummâ rerum ac majeſtate decernere; de quâ tot [omnibus] ſeculis ſectarum plurimarum vſque adhuc ipſa Philoſophia deliberat. Nec immeritò: cùm tantum abſit ab exploratione divinâ humana mediocritas, vt neque quæ ſupra nos cœlo ſuſpenſa ſublata ſunt, neque quæ infra terram profunda demerſa ſunt; aut ſcire ſit datum aut ſcrutari permiſſum, aut ſciſcitari religioſum. Et beati ſatis, ſatiſque prudentes
jure

jure videamur, si secundum illud vetus Sapientis oraculum; nosmetipsos familiariùs noverimus. Sed quatenus indulgentes insano, atque inepto labori, vltra humilitatis nostræ terminos evagamur, & in terram projecti cœlum ipsum, & ipsa sidera audaci cupiditate transcendimus, vel hunc errorem saltem non vanis & formidolosis opinionibus implicemus. Sint [principiò] omnium semina naturâ in se coeunte densata: quis hic auctor Deus? Sint fortuitis concursionibus totius mundi membra coalita, digesta, formata: quis Deus machinator? Sidera licèt ignis accenderit, & cœlum licèt materia sua suspenderit: licèt terram fundave-

daverit pondere, & mare licèt influxerit è liquore: vnde hæc religio, vnde formido, quæ superstitio est? Homo & animal omne quod nascitur, inspiratur, & alitur, elementorum voluntaria concretio est: in quæ rursum homo, & animal omne dividitur, solvitur, dissipatur. Ita in fontem refluunt, & in semet omnia revolvuntur, nullo artifice, nec judice, nec auctore. Sic congregatis ignium seminibus soles alios atque alios semper splendere: sic exhalatis terræ vaporibus, nèbulas semper adolescere; quibus densatis coactisque, nubes altiùs surgere; ijsdem labentibus, pluvias fluere, flare ventos, grandines increpare: vel nimbis colliden-

tibus

tibus tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina prȩmicare. Adeô passim cadunt, montes irruunt, arboribus incurrunt, sinè delectu tangunt loca sacra & profana, homines noxios feriunt, sæpè & religiosos. Quid tempestates loquar varias, & incertas; quibus nullo ordine, vel examine, rerum omnium impetus volutatur? In naufragijs bonorum malorumque fata mixta, merita confusa; in incendijs interitum convenire insontium, nocentiumq; &, cum tabe pestiferâ cœli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire: & cùm belli ardore sævitur, meliores potiùs occumbere. In pace etiam non tantùm æquatur nequitia melioribus, sed & colitur: vt in plu-

pluribus nescias, vtrum sit eorum detestanda pravitas, an optanda felicitas. Quòd si mundus divinâ providentiâ, & alicujus numinis auctoritate regeretur; nunquam mereretur *Phalaris*, & *Dionysius* regnum, nunquam *Rutilius* & *Camillus* exilium, nunquam *Socrates* venenum. Ecce arbusta frugifera, ecce jam seges cana, jam temulenta vindemia imbri corrumpitur, grandine cæditur: adeó [illegible] incerta nobis veritas occultatur, & premitur; aut (quod magis credendum est,) varijs, & lubricis casibus, soluta legibus fortuna dominatur. Cùm igitur aut fortuna certa, aut incerta natura sit, quanto venerabilius, ac melius, antistitem veritatis majorum

rum excidere disciplinam; religiones traditas colere; deos, quos à parentibus ante imbutus es timere, quàm nosse familiariùs; adorare: nec de numinibus ferre sententiam, sed prioribus credere; qui adhuc rudi seculo in ipsius mundi natalibus meruerunt Deos vel faciles habere, vel reges. Inde adeò per vniversa imperia, provincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, & Deos colere municipes; vt *Elusinios*, *Cererem*; *Phrygas*, *Magnam matrem*; *Epidaurios*, *Æsculapium*; *Chaldæos*, *Belum*; *Astarten*, *Syros*; *Dianam*, *Tauros*; *Gallos*, *Mercurium*; vniversa *Romanos*. Sic eorum potestas, & auctoritas totius orbis ambitus occupavit: sic impe-

imperium suum vltra solis vias, & ipsius Oceani limites propagavit; dum exercent in armis virtutem religiosam; dum vrbem muniunt sacrorum religionibus, castis virginibus, multis honoribus ac nominibus sacerdotum: dum obsessi, & citra solùm Capitolium capti, colunt deos, quos alius jam sprevisset iratus, & per *Gallorum* acies mirantium superstitionis audaciam, pergunt telis inermes, sed cultu religionis armati: dum captis hostilibus mœnibus, adhuc ferociente victoriâ numina victa venerantur: dum vndique hospites Deos quærunt, & suos faciunt: dum aras extruunt etiam ignotis Numinibus & Manibus. Sic dum vniversarum gentium sa-

cra ſuſcipiunt, etiam regnare meruerunt. Hic perpetuus venerationis tenor manſit, qui longâ ætate non infringitur, ſed augetur. Quippe antiquitas cæremonijs, atque fanis tantum ſanctitatis tribuere conſuevit, quantum adſtruxerit vetuſtatis. Nec tamen temerè (auſim enim interim & ipſe concedere, & ſic meliùs errare) majores noſtri, aut obſervandis augurijs, aut extis conſulendis, aut inſtituendis ſacris, aut delubris dedicandis operam navaverunt. Specta de libris memoriam: jam eos deprehendes initiâſſe ritus omnium religionum, vel vt remuneraretur divina indulgentia, vel vt averteretur imminens ira, aut vt jam tumens & ſæviens placaretur.

Teſtis

Teſtis *mater deûm*, quæ adventu ſuo & probavit matronæ caſtitatem, & vrbem metu hoſtili liberavit. Teſtes equeſtrium fratrum in lacu, ſicut oſtenderant ſtatuæ conſecratæ; qui anheli ſpumantibus equis atque fumantibus, de *Perſe* victoriam, eâdem die, quâ vicerant, nunciaverunt. Teſtis ludorum offenſo *Iove* de ſomnio plebeij hominis iteratio: & *Deciorum* devotio rata teſtis eſt: teſtis & *Curtius*, qui equitis ſui vel mole, vel onere hiatum profundæ voraginis coæquavit. Frequentiùs etiam quàm volebamus deorum præſentiam contempta auſpicia conteſtata ſunt. Sic *Allia*, nomen infauſtum; ſic *Claudii* & *Iunii*, non prælium in *Pœnos*, ſed

ferale naufragium eſt. Et vt *Thraſimenus Romanorum* ſanguine & major eſſet, & decolor, ſprevit auguria *Flaminius*: & vt *Parthos* ſigna repetamus, dirarum imprecationes *Craſſus* & irriſit & meruit. Omitto vetera quæ multa ſunt, & de deorum natalibus, donis, muneribus: negligo carmina poëtarum; prædicta etiam de oraculis fata tranſilio, ne vobis antiquitas nimiùm fabuloſa videatur. Intende templis ac delubris deorum, quibus Romana civitas & protegitur & ornatur: magis ſunt auguſta numinibus incolis, præſentibus, inquilinis; quàm cultu inſignia, & muneribus opulenta. Inde adeò pleni, & mixti Deo vates futura præcerpunt, dant caute-

lam periculis, morbis medelam, ſpem afflictis, opem miſeris, ſolatium calamitatibus, laboribus levamentum: etiam per quietem deos videmus, audimus, agnoſcimus; quos impiè per diem negamus, violamus, pejeramus. Itaque cum omnium gentium de dijs immortalibus, quamvis incerta ſit vel ratio, vel origo, maneat tamen firma conſenſio; neminem fero tantâ audaciâ, tamque irreligioſâ neſcio quâ prudentiâ tumeſcentem, qui hanc religionem tam vetuſtam, tam vtilem, tam ſalubrem diſſolvere, aut infirmare nitatur. Sit licêt ille *Theodorus Cyrenæus*, vel qui prior *Diagoras Melius*, cui *Atheon* cognomen apposuit antiquitas; qui vterque nullos deos aſſe-

verando, timorem omnem, quo humanitas regitur, venerationemque penitus ſuſtulerunt: nunquam tamen in hâc impietatis diſciplinâ ſimulatæ Philoſophiæ nomine, atque auctoritate pollebunt. Cum *Abderitem Protogoram Athenienſes* viri, inconſultè potiùs quàm profanè de divinitate diſputantem, & expulerint ſuis finibus, & in concione, ejus ſcripta deuſſerint: quid homines (ſubſtinebitis enim me impetum ſuſceptę actionis liberiùs exerentē) homines (inquam) deploratæ, illicitæ, ac deſperatæ factionis graſſari in deos, non ingemiſcendum eſt? Qui de vltimâ fæce collectis imperitioribus, & mulieribus credulis, ſexus ſui facilitate labentibus,

tibus, plebem profanæ conjurationis instituunt: quæ nocturnis congregationibus, & jejuniis solemnibus, & inhumanis cibis, non sacro quodam, sed piaculo fœderantur: latebrosa, & lucifuga natio, in publico muta, in angulis garrula: templa, vt busta, despiciunt: deos despuunt, rident sacra, miserantur miseri (si fas est) sacerdotum honores, & purpuras despiciunt ipsi seminudi: pro mirâ stultitiâ, & incredibili audacia spernunt tormenta præsentia, dum incerta metuunt & futura: & dum mori post mortem timent, interim mori non timent. Ita illis pavor, & falax spes solatio redivivo blanditur. Ac jam, vt fœcundiùs nequiora proveni-

 unt,

unt, ſerpentibus indies perditis moribus per vniverſum orbem ſacraria iſta teterrima impiæ coitionis adoleſcunt. Eruenda prorſus hæc & execranda conſenſio. Occultis ſe notis & inſignibus noſcunt, & amant mutuò penè antequàm noverint: paſſim etiam inter eos velut quædam libidinum religio miſcetur, ac ſe promiſcuè appellant Fratres & ſorores, vt etiam non inſolens ſtuprum interceſſione ſacri nominis fiat inceſtum. Ita eorum vana, & demens ſuperſtitio ſceleribus gloriatur. Nec de ipſis, niſi ſubſiſteret veritas, maximè nefaria & honore præfanda ſagax fama loqueretur. Audeo eos turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum ineptâ neſcio quâ per-

perſuaſione venerari: digna, & nata religio talibus moribus. Alij eos ferunt ipſius antiſtitis ac ſacerdotis colere genitalia; & quaſi parentis ſui adorare naturam. Neſcio an falſa, certè occultis ac nocturnis ſacris apposita ſuſpicio: & qui hominem ſummo ſupplicio pro facinore punitum, & crucis ligna feralia, eorum cæremonias fabulantur, congruentia perditis, ſceleratiſque tribuunt altaria, vt id colant quod merentur. Iam de initiandis tirunculis fabula tàm deteſtanda quàm nota eſt. Infans farre contectus, vt decipiat incautos, apponitur ei, qui ſacris imbuitur. Is infans à tirunculo farris ſuperficie, quaſi ad innoxios ictus provocato, cœcis, oc-

cultiſque vulneribus occiditur: hujus (prò nefas) ſitienter ſanguinem lambunt; hujus certatim membra diſpertiunt: hâc fœderantur hoſtiâ; hâc conſcientiâ ſceleris ad ſilentium mutuum pignorantur. Hæc ſacra ſacrilegijs omnibus teteriora. Et de convivio notum eſt, paſſim omnes loquuntur; id etiam Cirtenſis noſtri teſtatur oratio: Ad epulas ſolenni die coeunt, cum omnibus liberis, ſororibus, matribus, ſexus omnis homines, & omnis ætatis. Illic poſt multas epulas, vbi convivium caluit, & inceſtæ libidinis fervor ebrietate exarſit, canis qui candelabro nexus eſt, jactu offulæ vltra ſpacium lineæ, quâ vinctus eſt, ad impetum & ſaltum provocatur.

catur. Sic everſo, & extincto conſcio lumime, impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt, per incertum ſortis; & ſic non omnes operâ, conſcientiâ tamen pariter inceſti; quoniam voto vniverſorum appetitur, quicquid accidere poteſt in actu ſingulorum. Multa prætereo conſultò. Nam & hæc nimis multa ſunt, quæ aut omnia, aut pleraque omnium vera, declarat ipſius pravæ religionis obſcuritas. Cur etenim ocultare & abſcondere, quicquid illud colunt, magnoperè nituntur? Cum honeſta ſemper publico gaudeant, ſcelera ſecreta ſint? Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota ſimulacra? Cur nunquam palàm loqui, nunquam liberè

vid. pag. 104.

con-

congregari ſuſtinent, niſi illud -pre- quod colunt & interprimunt, aut puniendum eſt aut pudendum? vnde autem, vel quis ille, aut vbi Deus vnicus, ſolitarius, deſtitutus: quem non gens libera, non regna, non ſaltem *Romana* ſuperſtitio noverunt? *Iudaeorum* ſola & miſera gentilitas, vnum & ipſi Deum, ſed palàm, ſed templis, aris, victimis, cæremoniiſque coluerunt: cujus adeò nulla vis, nec poteſtas eſt, vt ſit *Romanis* numinibus cum ſuâ ſibi natione captivus. At etiam Chriſtiani quænam monſtra, quæ portenta confingunt? Deum illum ſuum quem nec oſtendere poſſunt nec videre, in omnium mores, actus omnium, verba denique & occultas cogi-

cogitationes diligenter inqui-rere? Discurrentem scilicet, at-que vbique præsentem: mole-stum illum volunt, inquie-tum, impudenter etiam curi-osum. Siquidem astat factis omnibus, locis omnibus inter-errat: cùm nec singulis inser-vire possit per vniversa distri-ctus; nec vniversis sufficere in singulis occupatus. Quid, quòd toti orbi, & ipsi mundo cum si-deribus suis minantur incen-dium, ruinam moliuntur; quasi aut naturæ divinis legibus con-stitutus, æternus ordo turbe-tur; aut rupto elementorum omnium fœdere, & cœlesti compage divisa; moles ista, quâ continemur, & cingimur, subruatur. Nec hâc furiosâ o-pinione contenti, aniles fabulas ad-

-trac-

adſtruunt & annectunt. Renaſci ſe ferunt poſt mortem, & cineres, & favillas: neſcio quâ fiduciâ mendacijs ſuis invicem credunt. Putes eos jam revixiſſe. Anceps malum & gemina dementia, cœlo & aſtris quę ſic relinquimus (vt invenimus) interitum denunciare; ſibi mortuis, & extinctis (qui ſicut naſcimur, & interimus) æternitatem repromittere. Indè videlicet & execrantur rogos, & damnant ignium ſepulturas. Quaſi non omne corpus, etſi flammis ſubtrahatur, annis tamen & ætatibus in terram reſolvatur: nec interſit vtrum feræ diripiant, an maria conſumant; an humus contegat, an flamma ſubducat: cum cadaveribus omnis ſepultura, ſi ſentiunt,

tiunt, pœna ſit; ſi non ſentiunt, ipſa conficiendi celeritate, medicina. Hoc errore decepti beatam ſibi, vt bonis, & perpetem vitam mortuis pollicentur: cæteris, vt injuſtis, pœnam ſempiternam. Multa ad hæc ſuppetunt, ni feſtinet oratio. Injuſtos ipſos, magis nec laboro, jam docui: quanquam etſi juſtos darem, culpam tamen vel innocentiam fato tribui, ſententijs plurimorum, etiam veſtra conſenſio eſt. Nam quicquid agimus, vt alij fato, ita vos Deo addicitis. Sic ſectæ veſtræ non ſpontaneos cupere, ſed electos. Igitur iniquum judicem fingitis, qui ſortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen ſciſcitari, vtrùmne ſinè corpore, an

cum

cum corporibus? & corporibus quibus, ipsis ne, an innovatis resurgatur? sinè corpore? sinè corpore, quod sciam, neque mens neque anima, nec vita est. Ipso corpore? sed jam ante dilapsum est: alio corpore? ergo homo novus nascitur, non prior ille reparatur. Et tamen tanta ætas abijt, secula innumera fluxerunt; quis vnus vllus ab inferis vel *Protesilai* sorte remeavit horarum saltem permisso commeatu; vel vt exemplo crederemus? Omnia ista figmenta malesanæ opinionis, & inepta solatia à poetis fallacibus in dulcedine carminis lusa, à vobis nimiùm credulis, in Deum vestrum turpiter reformata sunt. Nec saltem de præsentibus capitis experimen-

mentum, quàm vos irritæ pollicitationis cassa vota decipiant. Quid post mortem impendeat, miseri, dum adhuc vivitis, ęstimatis. Ecce pars vestrum, & major & melior, vt dicitis; egetis, algetis, ope, re, fame, laboratis: & Deus patitur? dissimulat, non vult, aut non potest opitulari suis. Ita aut invalidus, aut iniquus est. Tu qui immortalitatem postumam somnias, cum querquero quateris, cum febribus vreris, cum dolore laceraris, non tum conditionem tuam sentis? non tum agnoscis fragilitatem? invitus miser infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto communia. Ecce vobis minę, supplicia, tormenta, & jam non adorandæ, sed subeundæ cruces: ignes

ignes etiam, quos & prædicitis & timetis: vbi Deus ille? Qui ſubvenire reviviſcentibus poteſt, viventibus non poteſt? Nonne *Romani* ſinè veſtro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto, veſtrique dominantur? Vos verô ſuſpenſi interim atque ſolliciti, honeſtis voluptatibus abſtinetis; non ſpectacula viſitis, non pompis intereſtis: convivia publica abſque vobis; ſacra certamina, præcerptos cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis. Non floribus caput nectitis; non corpus odoribus honeſtatis; reſervatis vnguenta funeribus; coronas etiam ſepulchris denegatis, pallidi, trepidi, miſericordiâ digni, ſed noſtrorum deorum.

deorum. Ita nec resurgitis miseri, nec interim vivitis. Proindè si quid sapientiæ vobis, aut verecundiæ est, desinite cœli plagas, & mundi fata, & secreta rimari. Satis est pro pedibus aspicere; maximè indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus; quibus non est datum intelligere civilia, multò magis denegatum est disserere divina. Quanquam, si philosophandi libido est, *Socratem* sapientiæ principem, quisquis vestrûm tantus est, si potuerit, imitetur. Ejus viri quoties de cœlestibus rogabatur, nota responsio est: *Quod supra nos, nihil ad nos.* Meritò ergo de oraculo testimonium meruit prudentiæ singularis. Quod oraculum idem ipse præsensit, iccircò vniver-

sis

ſis ſe eſſe prępoſitum; non quòd omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet: ita confeſſę imperitiæ ſumma prudentia eſt. Hoc fonte deflu-xit *Arceſilæ*, & multo poſt *Carneadis*, & *Academicorum* plurimorum in ſummis quæſtionibus tuta dubitatio, quo genere philoſophari, & cautè indocti poſſunt, & docti glorioſè. Quid, *Simonidis Melici* nonne admiranda omnibus & ſectanda cunctatio? Qui cum de eo, quid, & quales arbitraretur deos ab *Hierone* tyranno quæreretur, primò deliberationi diem petijt: poſtridiè biduum prorogavit, mox alterum tantùm admonitus adjunxit: poſtremò cum cauſas tantæ moræ tyrannus inquireret, reſpondit ille,

ille, quòd ſibi, quanto inquiſitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obſcurior. Meâ quoque opinione, quæ ſunt dubia, vt ſunt, relinquenda ſunt: nec tot ac tantis viris deliberantibus, temerè & audaciter in alteram partem ferenda ſententia eſt; ne aut anilis inducatur ſuperſtitio, aut omnis religio deſtruatur.

Sic *Cæcilius*, & renidens. (nam indignationis ejus tumorem effuſæ orationis impetus relaxaverat,), Et quid ad hæc (ait) audet *Octavius*, homo *Plautinæ Proſapiæ*, vt piſtorum præcipuus, ita poſtremus philoſophorum? Parce, inquam, in eum plaudere: neque enim priùs exultare te dignum

dignum eſt concinnitate ſermonis, quàm vtrinque pleniùs fuerit peroratum; maximè cum non laude, ſed veritate diſceptatio veſtra nitatur. Et quanquam magnum in modum me ſubtili varietate tua delectârit oratio, tamen altiùs moveor, non de præſenti actione, ſed de toto genere diſputandi; quòd plerunque pro diſſerentium viribus, & eloquentiæ poteſtate, etiam perſpicuæ veritatis conditio mutetur. Id accidere pernotum eſt auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio à rerum intentionibus avocantur, ſinè delectu aſſentiuntur dictis omnibus, nec à rectis falſa ſecernunt: neſcientes ineſſe & in incredibili verum, & in verſimili mendacium

um. Itaque quò sæpiùs asseverationibus credunt, eò frequentiùs à peritioribus arguuntur: sic assiduè temeritate decepti, culpam judicii transferunt ad incerti querelam, vt damnatis omnibus malint vniversa suspendere, quàm de fallacibus judicare. Igitur nobis providendum est, ne odio identidem sermonum omnium laboremus: ita vt in execrationem & odium hominum plerique simpliciores efferantur. Nam incautè creduli circumveniuntur ab his, quos bonos putaverunt: mox, errore consimili jam suspectis omnibus, vt improbos metuunt, etiam quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde soliciti, quòd vtrinque in omni negocio disseratur, & ex alterâ

parte

parte plerumque obſcura ſit veritas, ex alterâ lateat mira ſubtilitas; quæ nonnunquam vbertate dicendi fidem confeſſæ probationis imitetur; diligenter, quantùm poteſt, ſingula ponderemus; vt argutias quidem laudare, ea verò quæ recta ſunt, eligere, probare, ſuſcipere poſſimus.

Decedis (inquit *Cæcilius*) officio judicis religioſi. Nam perinjurium eſt, vires te actionis meæ intergreſſu graviſſimæ diſputationis infringere, cum *Octavius* integra & illibata habeat ſingula.

Si poteſt refutari id quod criminaris, inquam, in commune, niſi fallor, compendium protuli,

tuli, vt examine ſcrupuloſo noſtram ſententiam non eloquentiæ tumore, ſed rerum ipſarum ſoliditate libremus: nec avocanda, quod quereris, diutiùs intentio, cum toto ſilentio liceat reſponſionem *Ianuarij* noſtri jam geſtientis audire.

Et *Octavius*: dicam equidem, vt potero, pro viribus;& adnitendum tibi mecum eſt, vt conviciorum amariſſimam labem verborum veracium flumine diluamus. Nec diſſimulabo principiò ita *Natalis* mei errantem, vagam, lubricam, nutaſſe ſententiam; vt ſit nobis ambigendum, vtrum ſua eruditio turbata ſit, an vacillaverit per errorem. Nam

interim deos credere, interim se diliberare variavit, vt propositionis incerto, certior responsionis nostræ intentio fundaretur. Sed in *Natali* meo versutiam nolo, non credo. Procul est ab ejus simplicitate subtilis vrbanitas. Quid igitur? vt qui rectam viam nescit, vbi, vt fit, in plures vna diffinditur, hæret anxius, nec singulas audet eligere, nec vniversas probare: sic cui non est veri stabile judicium, prout infida suspicio spargitur, ita ejus dubia opinio dissipatur. Nullum itaque miraculum est, si *Cæcilius* identidem in contrarijs ac repugnantibus jactetur, æstuet, fluctuetur: quod nè fiat vlteriùs, convincam, & redarguam quamvìs diversa, quæ dicta sunt, vnâ

ve-

veritate confirmatâ, probatâque: nec dubitandum ei de cætero est, nec vagandum. Et quoniam meus frater erupit, ægrè se ferre, stomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus cælestibus disputare; sciat omnes homines (sinè delectu ætatis, sexus, dignitatis) rationis, & sensus capaces & habiles procreatos: nec fortunâ nactos, sed naturâ indeptos esse sapientiam. Quin ipsos etiam philosophos, vel si qui alij artium repertores in memorias exierunt, priusquàm solertiâ mentis parerent nominis claritatem, habitos esse plebeios, indoctos, seminudos. At verò divites facultatibus suis illigatos magis aurum suspicere

consuêsse quàm cœlum; nostrates pauperes, & commentos esse prudentiam, & tradidisse cæteris disciplinam. Vnde apparet, ingenium non dari facultatibus, nec studio parari, sed cum ipsâ mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum vel dolendum, si quicunque de divinis quærat, sentiat, proferat; cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur. Atque etiam quo imperitior sermo, hoc illustrior ratio est: quoniam non fucatur pompâ facundiæ & gratiæ, sed, vt est, recti regula sustinetur. Nec recuso, quod *Cæcilius* asserere inter præcipua connixus est, hominem nosse se, & circumspicere debere, quid sit, vnde

sit,

ſit, quare ſit; vtrùm elementis concretus, an concinnatus atomis, an potiùs à Deo factus, formatus, animatus. Quod ipſum explorare, & eruere, ſinè vniverſitatis inquiſitione non poſſumus; cum ita cohærentia, connexa, concatenata ſint, vt, niſi divinitatis rationem diligenter excuſſeris, neſcias humanitatis. Nec poſſis pulchrè gerere rem civilem, niſi cognoveris hanc communem omnium mundi civitatem: præcipuè cùm à feris, belluis hoc differamus, quòd illa prona, in terrámque vergentia, nihil nata ſint proſpicere, niſi pabulum: Nos quibus vultus erectus, quibus ſuſpectus in cœlum datus eſt, ſermo, & ratio, per quæ Deum agnoſcimus,

mus, ſentimus, imitamur; ignorare, nec fas, nec licet, ingerentem ſeſe oculis, & ſenſibus noſtris cœleſtem claritatem. Sacrilegij enim vel maximi inſtar eſt, humi quærere, quod in ſublimi debeas invenire. Quò magis mihi videntur qui hunc mundi totius ornatum non divinâ ratione perfectum volunt, ſed fruſtis quibuſdam temerè cohærentibus conglobatum; mentem, ſenſum, oculos deniq; ipſos non habere. Quid enim poteſt eſſe tam apertum, tam confeſſum, tamque perſpicuum, cum oculos in cœlum ſuſtuleris, & quæ ſunt infra, circáque luſtraveris; quàm eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo omnis natura inſpiretur, moveatur, alatur, guber-

gubernetur? Cœlum ipsum vide quàm latè tenditur, quàm rapidè volvitur, vel quod in noctem astris distinguitur, vel quod in diem sole lustratur: jam scies quàm sit in eo summi moderatoris mira, & divina libratio. Vide & annum vt solis ambitus faciat: & mensem vide, vt luna auctu, senio, labore circumagat. Quid tenebrarum & luminis dicam recursantes vices, vt sit nobis operis, & quietis alterna reparatio? Relinquenda verò Astrologis prolixior de syderibus oratio, vel quæ regant cursum navigandi, vel quæ arandi, metendique tempus inducant: quæ singula non modò vt crearentur, fierent, disponerentur, summi opificis & perfectę ra-

rationis eguerunt; verumetiam ſentiri, perſpici, intelligi, ſinè ſummâ ſolertiâ, & ratione non poſſunt. Quid cum ordo temporum, hâc frugum ſtabili varietate diſtinguitur, nonne auctorem ſuum, parentémque teſtatur? Ver æquè cum ſuis floribus, & æſtas cum ſuis meſſibus, & autumni maturitas grata, & hyberna olivitas neceſſaria: qui ordo facilè turbaretur, niſi maximâ ratione conſiſteret. Iam providentiæ quantæ, ne hyems ſola glacie vreret, aut ſola æſtas ardore torreret; autumni & veris inſerere medium temperamentum: vt per veſtigia ſua anni revertentis occulti & innoxij tranſitus laberentur. Mari intende, lege litoris ſtringitur: quicquid arborum

borum eſt, vide, quàm è terræ viſceribus animatur. Aſpice Oceanum, refluit reciprocis æſtibus: vide fontes, manant venis perennibus: fluvios intuere, eunt ſemper exercitis lapſibus. Quid loquar aptè diſpoſita recta montium, collium flexa, porrecta camporum? Quiduè animantium loquar adverſus ſeſe tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus ſeptas, & fundatas vngulis, & ſpicatas aculeis, aut pedum celeritate liberas, aut elatione pennarum? Ipſa præcipuè formæ noſtræ pulchritudo Deum fatetur artificem; ſtatus rigidus, vultus erectus, oculi in ſummo, velut in ſpeculâ conſtituti; & omnes cæteri ſenſus velut in arce compoſiti. Lon-

gum eſt ire per ſingula: nihil in homine membrorum eſt, quod non & neceſſitatis cauſa ſit & decoris. Et quod magis mirum eſt, eadem figura omnibus, ſed quædam vnicuique lineamenta deflexa: ſic & ſimiles vniverſi videmur, & inter ſe ſinguli diſſimiles invenimur. Quid naſcendi ratio? quid cupido generandi? nonne â Deo data eſt? & vt vbera partu matureſcente lacteſcant, & vt tener fœtus vbertate lactei roris adoleſcat? Nec vniverſitati ſolummodò Deus, ſed & partibus conſulit. Britannia ſole deficitur, ſed circumfluentis maris tepore recreatur: Ægypti ſiccitatem temperat Nilus; colit Euphrates Meſopotamiam; Indus & ſerere

Ori-

Orientem dicitur, & rigare. Quòd ſi ingreſſus aliquam domum, omnia exculta, diſpoſita, ornata vidiſſes; vtriſque præeſſe ei crederes dominum, & illis bonis rebus multò eſſe meliorem. Ita in hâc mundi domo, cum cœlum terramque perſpicias, providentiam, ordinem, legem, crede eſſe vniverſitatis dominnm, parentemque ipſis ſyderibus, & totius mundi partibus pulchriorem. Ni fortè, quoniam de providentiâ nulla dubitatio eſt, inquirendum putas, vtrùm vnius imperio, an arbitrio plurimorum cœleſte regnum gubernetur: quod ipſum non eſt multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, quibus exempla vtique de cœlo. Quando vnquam

regni

regni ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore deſijt? Omitto *Perſas* de equorum hinnitu augurantes principatum, & *Thebanorum* pręmortuam fabulam transeo: Ob paſtorum & caſę regnum de geminis hiſtoria notiſſima eſt: Generi & Soceri bella toto orbe diffuſa ſunt; & tam magni imperij duos fortuna non cepit. Vide cætera: rex vnus apibus, dux vnus in gregibus, in armentis rector vnus. Tu in cœlo ſummam poteſtatē dividi credas, & ſcindi veri illius ac divini imperij totam poteſtatem? cum palam ſit parentem omnium Deum, nec principium habere, nec terminum; qui nativitatem omnibus præſtet, ſibi perpetuitatem; qui ante mundum fuerit ſibi

ſibi ipſe pro mundo; qui vniverſa quæcunque ſunt verbo jubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt; nec comprehendi, tactu purior eſt; nec æſtimari, ſenſibus major eſt; infinitus, immenſus, & ſoli ſibi, tantus quantus eſt, notus. Nobis verò ad intellectum pectus anguſtum eſt; & ideò ſic eum dignè æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum ſentio; magnitudinem Dei, qui ſe putat noſſe, minuit: qui non vult minuere, non novit. Nec nomen Dei quæras; Deus nomen eſt. Illic vocabulis opus eſt, cum per ſingulos proprijs appellationũ inſignibus multitudo dirimenda eſt. Deo, qui ſolus eſt, Deus

voca-

vocabulum totum eſt. Quem ſi patrem dixero, terrenum opineris; ſi regem, carnalem ſuſpiceris; ſi dominum, intelliges vtiq; mortalem. Aufer additamenta nominum, & perſpicies ejus claritatem. Quid quod omnium de iſto habeo conſenſum? Audio vulgus, cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quàm *Deum* dicunt: &, *Deus magnus eſt*; &, *Deus verus eſt*; &, *Si Deus dederit*. Vulgi iſte naturalis ſermo eſt, an Chriſtiani confitentis oratio? Et qui *Iovem* principem volunt, falluntur in nomine, ſed de vnâ poteſtate conſentiunt. Audio poetas quoque vnum patrem divûm atque hominum prædicantes; & talem eſſe mortalium mentem, qualem parens omnium

nium Deus induxerit. Quid *Mantuanus Maro?* Nonne apertiùs, proximiùs, veriùs; Principiò (ait) cœlum, & terras & cætera mundi membra *spiritus intùs alit*, & infusa mens agitat? *Indè hominum, pecudùmque genus*, & quicquid aliud animalium. Idem alio loco mentem istam & spiritum, Deum nominat. Hęc enim ejus verba sunt: Georg. 4.

--Deum namque ire per omnes
Terrásque tractúsque maris, cœlúmque profundum:
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum &c.

Et quid aliud à nobis Deus, quàm mens, & ratio, & spiritus prædicatur? Recenseamus, si placet, disciplinam philosophorum; deprehendes eos, etsi

sermo-

ſermonibus varijs, ipſis tamen rebus in hanc vnam coire & conſpirare ſententiam. Omitto illos rudes & veteres; qui de ſuis dictis ſapientes eſſe meruerunt. Sit *Thales Mileſius* omnium primus, qui primus omnium de cœleſtibus diſputavit. Is rerum initium, aquam dixit: Deum autem eam mentem, quę ex aquâ cuncta formaverit: & altior & ſublimior aquæ, & ſpiritus ratio, quàm vt ab homine potuerit inveniri, á Deo tradita. Vides philoſophi principalis nobiſcum penitus opinionem conſonare. *Anaximenes* deinceps, & poſt *Apolloniates Diogenes*, aëra Deum ſtatuunt, infinitum & immenſum. Horum quoque ſimilis de divinitate conſenſio eſt. *Anaxagoræ*

vero

verò deſcriptio & modus infinitæ mentis, Deus dicitur. Et *Pythagoræ*, Deus eſt animus, per vniverſam rerum naturam commeans, & intentus;ex quo etiam animalium omnium vita capiatur. *Xenophanem* notum eſt, omne infinitum cum mente, Deum tradere: & *Antiſthenem*, populares deos multos, ſed naturalem vnum præcipuum: *Speuſippum*, vim naturalem, animalem, quâ omnia regantur, Deum noſſe. Quid *Democritus*; quamvis *atomorum* primus inventor, nonne plerunque naturam, quæ imagines fundat, & intelligentiam, Deum loquitur? *Straton* quoque & ipſe naturam. Etiam *Epicurus* ille, qui deos aut ocioſos fingit, aut nullos; naturam tamen

men superponit. *Aristoteles* variat, & assignat tamen vnam potestatem; nam interim mentem, mundum interim Deum dicit; interim mundo Deum præficit. *Heraclides Ponticus* quoquè Deo divinam mentem quamvis variè adscribit. *Theophrastus*, & *Zenon*, & *Chrysippus*, & *Cleanthes*, sunt & ipsi multiformes, sed ad vnitatem providentiæ omnes revolvuntur. *Cleanthes* enim mentem, modò animum, modò æthera, plerunque rationem Deum disseruit. *Zenon* ejusdem magister, naturalem legem atque divinam & æthera interim, interdumque rationem, vult omnium esse principium: idem interpretando *Iunonem*, aera; Iovem, cœlum; *Neptunum*, mare; ignem

nem esse *Vulcanum*; & cæteros similiter vulgi deos, elementa esse monstrando; publicum arguit graviter, & revincit errorem. Eadem ferè *Chrysippus*, vim divinam, rationalem naturam, & mundum interim & fatalem necessitatem Deum credit: *Zenonémque* interpretatione physiologiæ in *Hesiodi*, *Homeri*, *Orpheique* carminibus imitatur. *Babylonio* etiam *Diogeni* disciplina est exponendi, & differendi, *Iovis* partum, & ortum *Minervæ*, & hoc genus cæterarum rerum vocabula esse, non deorum. Nam *Socraticus Zenophon* formam Dei veri negat videri posse, & ideò quæri non oportere: *Aristo Chius* comprehendi non posse. Vterque Majestatem

Dei, intelligendi desperatione senserunt. *Platoni* apertior de Deo, & rebus ipsis, & nominibus oratio est; & quæ tota esset cœlestis, nisi persuasionis civilis nonnunquam admixtione sordesceret. *Platoni* itaque in *Timæo* Deus est ipso nomine mundi parens, artifex animæ, cœlestium, terrenorumque fabricator: quem & invenire difficile præ nimiâ & incredibili potestate; & cum inveneris in publicum dicere, impossibile præfatur. Eadem ferè & ista quæ nostra sunt: nam & Deum novimus, & parentẽ omniũ dicimus, & nunquam publicè nisi interrogati prędicamus. Exposui opiniones omnium fermè philosophorũ, quibus illustrior gloria est, Deum vnum multis

licèt

licèt designasse nominibus: vt quivis arbitretur, aut nunc Christianos philosophos esse, aut philosophos fuisse jam tunc Christianos. Quod si providentiâ mundus regitur, & vnius Dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas imperitorum fabellis suis delectata vel capta, ad errorem mutui rapere consensus: cum philosophorum suorum sententijs refellatur, quibus & rationis & vetustatis assistit auctoritas. Majoribus enim nostris tam facilis in mendacijs fides fuit, vt temerè crediderint etiam alia monstrosa miracula: *Scyllam* multiplicem, *Chimæram* multiformem, & *Hydram* fœlicibus vulneribus renascentem, & *Centauros*, equos hominibus implexos: & quic-

quicquid famæ licet fingere, illis erat libenter audire. Quid illas aniles fabulas, de hominibus aves, de feris homines, & de hominibus arbores atq; flores? quæ si essent facta, fierent quæ fieri non possunt, ideò nec facta sunt. Similiter verò erga deos quoque Majores nostri improvidi, creduli, rudi simplicitate crediderunt; dum reges suos colunt religiosè, dum defunctos eos desiderant in imaginibus videre, dum gestiunt eorum memorias in statuis detinere; sacra facta sunt, quæ fuerant assumpta solatia. Denique & antequam commercijs orbis pateret, & antequam gentes ritus suos, moresque miscerent, vnaquęque natio conditorem suum, aut ducem inclytum,

aut

aut reginam pudicam ſexu ſuo fortiorem, aut alicujus muneris vel artis repertorum venerabatur, vt civem bonæ memoriȩ. Sic & defunctis prœmium, & futuris dabatur exemplum. Lege Hiſtoricorum ſcripta, eadem mecum recognoſces, ob merita virtutis aut muneris deos habitos. *Euhemerus* exequitur & eorum natales, patrias, ſepulchra dinumerat, & per provincias demonſtrat; *Dictai Iovis*, & *Apollinis Delphici*, & *Phariæ Iſidis*, & *Cereris Eluſiniæ*. Aſſumptos in deos loquitur, qui errando inventis novis frugibus vtilitati hominum profuere. In eandē ſententiam & *Perſeus* philoſophatur, & annectit inventas fruges, & frugum ipſarum repertores ijſdem no-

nominibus; vt Comicus ſermo eſt, *Venerem ſine Libero & Cerere frigere.* *Alexander* ille Magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcripſit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de dijs hominibus à ſacerdote ſecretum: ille *Vulcanum* facit omnium principem, & poſteà *Iovis* gentem. Deſpice *Iſidis* ad hirundinem ſiſtrum, & diſperſis membris inanem tui *Serapidis* ſive *Oſiridis* tumulum. Conſidera denique ſacra ipſa & myſteria: invenies exitus triſtes, fata, & funera, & luctus atque planctus miſerorum deorum. *Iſis perditum filium* cum *Cynocephalo* ſuo, & alijs ſacerdotibus luget, plangit, inquirit; & I*ſiaci* miſeri cædunt pecto-

pectora, & dolorem infeliciſſimæ matris imitantur. Mox invento parvulo gaudet *Iſis*, exultant ſacerdotes, *Cynocephalus* inventor gloriatur: nec deſinunt annis omnibus, vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. Nonne ridiculum eſt, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? Hæc tamē *Ægyptia* quondam, nunc & ſacra *Romana* ſunt. *Ceres* facibus accenſis, & ſerpente circumlita, errore ſubreptam, & corruptam *Liberam* anxia & ſolicita veſtigat. Hæc ſunt *Eleuſinia*. At quæ *Iovis* ſacra ſunt? nutrix capella eſt, & avido patri ſubtrahitur infans, ne voretur: & *Corybantum* cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur. De *Cybe-*

le Dyndimenâ pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniam & ipsa deformis & vetula (vt multorum deorum mater) ad stuprum illicere non poterat, execuit, vt deum scilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam *Galli* eam, & semiviri sui corporis supplicio colunt. Hæc jam non sunt sacra; tormenta sunt. Quid formæ ipsæ, & habitus? nonne arguunt ludibria & dedecora deorum vestrorum? *Vulcanus* claudus deus, & debilis; *Apollo* tot ætatibus levis; *Æsculapius* benè barbatus, etsi semper adolescentis *Apollinis* filius; *Neptunus* glaucis oculis; *Minerva* cœsijs; bubulis *Iuno*; pedibus *Mercurius* alatis; *Pan* vngulatis; *Saturnus* compeditis;

Ianus

Ianus verò frontes duas gestat, quasi & aversus incedat; *Diana* interim est altè succincta venatrix; & *Ephesia* mammis multis, & vberibus extructa; & *Trivia* trinis capitibus, & multis manibus horrifica. Quid ipse *Iupiter* vester? modo imberbis statuitur, modo barbatus locatur; & cum *Hammon* dicitur, habet cornua; & cum *Capitolinus*, tunc gerit fulmina; & cum *Latialis* cruore perfunditur; & cum *Feretrius* non auditur. Et ne longius multos I*oves* obeam, tot sunt I*ovis* monstra, quot nomina. *Erigone* suspensa de laqueo est, vt virgo inter astra, ignita sit. *Castores* alternis moriuntur, vt vivant: *Æsculapius* vt in deum surgat, fulminatur:

Hercules, vt hominem exuat, *Oetæis* ignibus concrematur. Has fabulas & errores, & ab imperitis parentibus discimus, & (quod est gravius) ipsis studijs & disciplinis elaboramus, carminibus præcipuè poëtarum: qui, permirum, quantum veritati ipsi suâ auctoritate nocuere. Et *Plato* ideò præclarè *Homerum* illum inclytum, laudatum & coronatum, de civitate, quam in sermone instituebat, ejecit. Hic enim præcipuus bello *Troico* deos vestros, etsi ludos facit, tamen in hominum rebus & actibus miscuit. Hic eorum paria composuit, sauciavit *Venerem*, *Martem* vinxit, vulneravit, fugavit. Iovem narrat à *Briareo* liberatum, ne à dijs cæteris ligaretur:

garetur: & *Sarpedonem* filium, quoniam morti non poterat eripere, cruentis imbribus fleviſſe: & ceſto *Veneris* illectum, flagrantiùs quàm in adulteras ſoleat, cum I*unone* vxore concumbere. Alibi *Hercules* ſtercora egerit, & *Apollo*, *Admeto* pecus paſcit. *Laomedonti* verò muros *Neptunus* inſtituit, nec mercedẽ operis infelix ſtructor accepit. Illic *Vulcanus* I*ovis* fulmen cum *Æneæ* armis in incude fabricatur: cum cœlũ, & fulmina, & fulgura longè ante fuerint, quàm I*upiter* in *Creta* naſceretur; & flammas veri fulminis, nec *Cyclops* potuerit imitari, nec ipſe I*upiter* non vereri. Quid loquar *Martis* & *Veneris* adulterium deprehenſum? & in *Ganymedem* I*ovis* ſtuprum cœlo

lo consecratum? Quæ omnia in hoc prodita, vt vitijs hominum quædam auctoritas pararetur. His, atque hujusmodi figmentis, & mendacijs dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorum; & ijsdem fabulis inhærentibus, adúsque summæ ætatis robur adolescunt; & in ijsdem opinionibus miseri consenescunt: cum sit veritas obvia sed requirentibus. *Saturnum* enim principem hujus generis & examinis, omnes scriptores vetustatis, *Græci Romanique* hominem prodiderunt. Scit hoc *Nepos*, & *Cassius* in Historiâ, & *Thallus*, ac *Diodorus* hoc loquuntur. Is itaque *Saturnus Cretâ* profugus, *Italiam* metu filij sævientis accessit, & *Iani* susceptus hospitio, rudes

rudes illos homines & agrestes multa docuit, (vt Græculus & politus,) literas imprimere, nummos signare, instrumenta conficere. Itaq; latebram suam quòd tutò latuisset, vocari maluit *Latium*; et vrbem *Saturniam* de suo nomine; & I*aniculum* I*anus*, ad memoriam vterque posteritatis reliquerunt. Homo igitur vtique qui fugit, homo vtique qui latuit, & pater hominis, & natus ex homine. Terræ enim, & cœli filius, quòd apud I*talos* esset ignotis parentibus, proditus est: vt in hodiernum inopinatò visos, cœlo missos; ignobiles, & ignotos, terræ filios nominamus. Ejus filius I*upiter Cretæ*, excluso parente, regnavit, illic obijt, illic filios habuit; ad-

huc antrum *Iovis* visitur, & sepulchrum ejus ostenditur, & ipsis sacris suis humanitatis arguitur. Ociosum est ire per singulos, & totam seriem generis istius explicare, cum in primis parentibus probata mortalitas, in cæteros ipso ordine successionis influxerit. Nisi forte post mortem deos fingitis, & pejerante *Proculo* deus *Romulus*, & *Iuba Mauris* volentibus deus est; & divi cæteri reges, qui consecrantur non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ potestatis. Invitis denique hoc nomen adscribitur: optant in homine perseverare: fieri se deos metuunt; & etiamsi senes nolunt. Ergò nec de mortuis dij sunt, quoniam Deus mori non potest: nec de

natis, quoniam moritur omne quod naſcitur. Divinum autem id eſt, quod nec ortum habet, nec occaſum. Cur enim ſi nati ſunt, non hodieque naſcuntur; niſi fortè jam *Iupiter* ſenuit, & partus in *Iunone* defecit; & *Minerva* canuit antequam peperit? An ideò caſſavit iſta generatio quoniam nulla hujuſmodi fabulis præbetur aſſenſio? Cæterùm ſi dij creari poſſent, interire non poſſent; plures totis hominibus deos haberemus; vt jam eos nec cœlum contineret, nec aer caperet, nec terra geſtaret. Vndè manifeſtum eſt, homines illos fuiſſe, quos & natos legimus, & mortuos ſcimus. Quis ergò dubitat horum imagines conſecratas vulgus orare, & pub-

licè colere? dum opinio, & mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore perſtringitur, argenti nitore, & candore eboris hebetatur? Quòd ſi in animum quis inducat, tormentis quibus, & quibus machinis ſimulacrum omne formetur; erubeſcet timere ſe materiem ab artifice, vt deum faceret, illuſam. Deus enim ligneus, rogi fortaſſè vel infœlicis ſtipitis portio, ſuſpenditur, cæditur, dolatur, runcinatur. Et Deus æreus vel argenteus de immundo vaſculo (vt ſæpius factum *Ægyptio* regi) conflatur, tunditur malleis, in incudibus figuratur: & lapideus cæditur, ſcalpitur, & ab imperito homine levigatur. Nec ſentit ſuæ nativitatis in-

injuriam, ita vt nec posteà de vestrâ veneratione culturam: nisi fortè nondum deus saxum est, vel lignum, vel argentum. Quandò igitur hic nascitur? ecce funditur, fabricatur, scalpitur, nondum deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur nec adhuc deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur: tunc postremò deus est, cum homo ille voluit, & dedicavit. Quantò veriùs de dijs vestris animalia muta naturaliter judicant, mures, hirundines, milvi: non sentire eos sciunt, rodunt, insultant, insident: ac nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. Araneæ verò faciem ejus intexunt, & de ipso capite sua fila suspendunt: vos tergitis, mundatis, eraditis; & illos,

quos

quos facitis, protegitis, & timetis. Dum vnusquisque vestrum non cogitat, priùs se debere Deum nosse, quàm colere; dum inconsultè gestiunt parentibus obedire; dum fieri malunt alieni erroris accessio, quàm sibi credere; dum nihil ex his quæ timent, norunt: sic in auro & argento avaritia consecrata est; sic statuarum inanium consignata forma; sic nata Romana superstitio, quorum ritus si percenseas, ridenda quàm multa, multa etiam miseranda sunt. Nudi crudâ hyeme discurrunt, alij incedunt pileati, scuta vetera circumferunt, pelles cædunt, mendicantes vicatim deos ducunt. Quædam fana semel anno adire permittunt; quædam in totum nefas visere

est:

eſt: quędam viro non licet, nonnulla abſque fœminis ſacra ſunt: Etiam ſervo quibuſdam cæremonijs intereſſe piaculare flagitium eſt. Alia ſacra coronat vnivira, alia multivira, & magnâ religione conquiritur, quæ plura poſſit adulteria numerare. Quid? qui ſanguine ſuo libat, & vulneribus ſuis ſupplicat, non profanus melius eſſet, quàm ſic religioſus? aut cui teſtâ ſunt obſcœna demeſſa, quomodo deum violat, qui hoc modo placat? cum ſi eunuchos Deus vellet, poſſet procreare, non facere. Quis non intelligat maleſanos, & vanæ & perditæ mentis in iſta diſipere, & ipſam errantium turbam mutua ſibi patrocinia præſtare? Hic defenſio communis furoris eſt

fu-

furentium multitudo. Attamen iſta ipſa ſuperſtitio *Romanis* dedit, auxit, fundavit imperium, cum non tam virtute, quàm religione, & pietate pollerent. Nimirum inſignis, & nobilis juſtitia *Romana* ab ipſis Imperij naſcentis incunabulis auſpicata eſt. Nonne in ortu ſuo & ſcelere collecti, & minuti, immanitatis ſuæ terrore creverunt? Nam aſylo prima plebs congregata eſt: confluxerant perditi, facinoroſi, inceſti, ſicarij, proditores. Et vt ipſe *Romulus*, imperator & rector, populum ſuum facinore præcelleret, parricidium fecit. Hęc prima ſunt auſpicia religioſæ civitatis. Mox alienas virgines jam deſponſatas, jam deſtinatas, & nonnullas de matrimo-

nio

nio mulierculas sine more rapuit, violavit, illusit: & cum earum parentibus, id est, cum soceris suis, bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit. Quid irreligiosius, quid audacius, quid ipsâ sceleris confidentiâ tutius? Iam finitimos agro pellere, civitates proximas evertere, cum templis & altaribus: captos cogere, damnis alienis & suis sceleribus adolescere. Cum *Romulo*, regibus cæteris, & postumis ducibus disciplina communis est. Ita quicquid *Romani* tenent, colunt, possident, audaciæ præda est. Templa omnia de manubijs, de ruinis vrbium, de spolijs deorum, de cædibus sacerdotum. Hoc insultare & illudere est, victis religionibus servire,

vire, & captivas eas post victorias adorare. Nam adorare, quæ manu ceperis; sacrilegium est consecrare, non numina. Toties ergo à *Romanis* impiatum est, quoties triumphatum; tot de dijs spolia, quot de gentibus & tropæa. Igitur *Romani* non ideò tanti, quòd religiosi, sed quòd impunè sacrilegi. Neque enim potuerunt in ipsis bellis deos adjutores habere, adversùs quos arma rapuerunt, & quos post cladem triumphatos colere cœperunt. Quid autem isti dij pro *Romanis* possunt, qui nihil pro suis adversùs eorum arma valuerunt? *Romanorum* enim vernaculos deos novimus. *Romulus*, *Picus*, *Tiberinus*, & *Consus*, & *Pilumnus*, ac *Picumnus*. *Cloacinam*

Tatius

Tatius & invenit, & coluit: *Pavorem Hoſtilius* atque *Pallorem*: mox à neſcio quo *Febris* dedicata. Hæc alumna Vrbis iſtius ſuperſtitio, morbi & malæ valetudines. Sanè & *Acca Laurentia*, & *Flora*, meretrices propudioſæ inter morbos *Romanorum*, & deos computandæ. Iſti ſcilicet adverſus cæteros, qui in gentibus colebantur, *Romanorum* imperium protulerunt. Neque enim eos adverſum eos homines vel *Mars Thracius*, vel *Iupiter Creticus*, vel *Iuno* nunc *Argiva*, nunc *Samia*, nunc *Pœna*, vel *Diana Taurica*, vel *mater Idæa*, vel *Ægyptia* illa non numina, ſed portenta juverunt. Niſi fortè apud iſtos major caſtitas virginum, aut religio ſanctior

ſacer-

ſacerdotum; cùm penè in pluribus virginibus (vt quæ inconſultiùs ſe viris miſcuiſſent) *Veſtâ* ſanè ſit neſciente inceſtum vindicatum: in reſiduis impunitatem fecerit, non caſtitas tutior, ſed impudicitia felicior. Vbi autem magis à ſacerdotibus, quàm inter aras, & delubra condicuntur ſtupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantantur? frequentiùs denique in ædituorum celluſis, quàm in ipſis lupanaribus, flagrans libido defungitur. Et tamen ante eos Deo diſpenſante diu regna tenuerunt *Aſſyrij*, *Medi*, *Perſæ*, *Græci* etiam, & *Ægyptij*, cum *Pontifices*, & *Arvales*, & *Salios*, *Veſtales* & *Augures* non haberent; nec pullos caveâ recluſos, quorum cibo, vel faſti-

dio

dio, respublica summa regeretur. Iam enim venio ad illla auspicia & auguria *Romana*, quæ summo labore collecta testatus es, & pœnitenter omissa, & observata feliciter. *Clodius* scilicèt, & *Flaminius*, & *Iunius* ideò exercitus perdiderunt, quòd pullorum solistimum tripudium expectandum non putaverunt? Quid *Regulus*? nonne auguria servavit, & captus est? *Mancinus* religionem tenuit, & sub jugum missus est, & deditus? Pullos edaces habuit & *Paulus*, apud *Cannas* tamen cum majore Romani populi parte prostratus est. *C. Cæsar*, ne ante brumam in Africam navigia transmitteret augurijs, & auspicijs retinentibus, sprevit: eo faciliùs & navigavit, & vicit.

Quæ

Quæ vero & quanta de oraculis prosequar? Post mortem *Amphiaraus* ventura respondit, qui proditum iri sese ob monile ab vxore nesciebat. *Tiresias* cœcus futura videbat, qui præsentia non videbat. De *Pyrro*, *Ennius Appollinis Pythij* responsa confinxit, cum jam *Apollo* versus facere desiisset: cujus nunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum, cum & politiores homines & minus creduli esse cœperunt. Et *Demosthenes*, quòd sciret responsa simulata, φιλιππίζειν *Pythiam* querebatur. At nonnunquam tamen veritatem vel auspicia vel oracula tetigere. Quanquam inter multa mendacia videri possit industriã casus imitatus, aggrediar tamen

fontem

fontem ipſum erroris, & pravitatis vnde omnis caligo iſta manavit, & altiùs eruere, & aperire manifeſtiùs. Spiritus ſunt inſinceri, & vagi, a cœleſti vigore terrenis labibus & cupiditatibus degravati: Iſti igitur Spiritus poſteaquam ſimplicitatē ſubſtantiæ ſuæ, onuſti, & immerſi vitijs, perdiderunt, ad ſolatium calamitatis ſuæ non deſinunt perditi jam perdere; & depravati errorem pravitatis infundere, & alienati à Deo inductis pravis religionibus à Deo ſegregare. Eos ſpiritus dęmonas eſſe poëtę ſciunt, Philoſophi diſſerunt, *Socrates* novit, qui ad nutū, & arbitriū aſſidentis ſibi dęmonis vel declinabat negotia, vel petebat. Magi quoq; non tantum ſciunt dęmonas, ſed etiam quic-

quicquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt: illis aspirantibus & infundētibus prꝗstigias edunt; vel quꝗ non sunt, videri; vel quꝗ sunt, non videri. Eorum Magorum et eloquio et negocio primus *Hostahnes*, & verum Deum meritâ majestate prosequitur; & angelos, id est, ministros & nuncios Dei (sed veri) ejus venerationi novit assistere; vt & nutu ipso, & vultu Domini territi contremiscant. Idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid *Plato*, qui invenire Deum negocium credidit? nonne & angelos sine negocio narrat & dæmonas? & in *Symposio* etiam suo naturam dæmonum exprimere connititur? Vult enim esse substātiam inter mor-

mortalem, immortalemque, id eſt, inter corpus & ſpiritum, mediam, terreni ponderis & cœleſtis levitatis admixtione concretam; ex quâ manare in nos cupidinem amoris dicit, & informari, & illabi pectoribus humanis, & ſenſum movere & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere. Iſti igitur impuri ſpiritus (vt oſtenſum à *Magis*, à *Philoſophis*, & à *Platone*) ſub ſtatuis, & imaginibus conſecratis deliteſcunt; & afflatu ſuo auctoritatem quaſi præſentis numinis conſequuntur; dum inſpirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnunquam extorum fibras animant, avium volatus gubernant, ſortes regunt, oracula efficiunt falſis plu-

pluribus involuta. Nam & falluntur & fallunt, vt & nescientes sinceram veritatẽ, & quam sciunt, in perditionem sui non confitentes. Sic à cœlo deorsum gravant, & à Deo vero ad materias avocant, vitam turbant, somnos inquietant; irrepentes etiam corporibus occultè, vt Spiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, vt ad cultum sui cogant: vt nidore altarium, vel hostijs pecudum saginati, remissis, quæ constrinxerant, curasse videantur. Hi sunt & furentes, quos in publicum videtis excurrere: vates et ipsi absque templo sic insaniunt, sic bacchantur, sic rotantur. Par & in illis instigatio dæmonis, sed argumẽtum dispar furoris.

ris. De ipsis etiam illa, quæ paulo ante tibi dicta sunt, vt *Iupiter* ludos repeteret ex somnio, vt cum equis Castores viderentur, vt cingulum matronę navicula sequeretur. Hęc omnia sciunt plerique vestrum ipsos dæmonas de semetipsis confiteri; quoties à nobis & tormentis verborum, & orationis incendijs de corporibus exiguntur. Ipse *Saturnus*, & *Serapis*, & *Iupiter*, & quicquid dæmonum colitis, victi dolore; quod sunt, eloquũtur: nec vtiq; in turpitudinem sui nonnullis pręsertim vestrum assistentibus, mentiũtur. Ipsis testibus esse eos dęmonas de se verũ confitentibus credite. Adjurati enim per Deum verum & solũ, inviti miseris corporibus inhærescunt: & vel

exiliunt ſtatim, vel evaneſcunt gradatim; prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aſpirat. Sic Chriſtianos de proximo fugitant, quos longè in cœtibus per vos laceſſebant. Ideò inſerti mentibus imperitorum, odium noſtri ſerunt occultè per timorem. Naturale eſt enim & odiſſe, quem times, & quem metueris, infeſtare, ſi poſſis. Sic occupant animos, & obſtruunt pectora, vt antè nos incipiant homines odiſſe, quàm noſſe: ne cognitos aut imitari poſſint, aut damnare non poſſint. Quàm autem iniquum ſit, de incognitis, & inexploratis judicare (quòd facitis) nobis ipſis pœnitentibus credite. Et nos enim idem fuimus, & eadem vobiſcum quondam adhuc

cœci

cœci, & hebetes ſentiebamus: quaſi Chriſtiani monſtra colerent, infantes vorarent, convivia inceſta miſcerent. Nec intelligebamus ab his fabulas iſtas ſemper ventilari, & nunquam vel inveſtigari, vel probari; nec tanto tempore aliquem exiſtere, qui proderet, non tantùm facti veniam, verumetiam indicij gratiam conſecuturum. Malum autem adeò non eſſe, vt Chriſtianus reus nec erubeſceret, nec timeret, & vnum ſolummodò, quòd non ante fuerit, pœniteret. Nos tamen cum ſacrilegos aliquos, & inceſtos, parricidas etiam, defendendos & tuendos ſuſcipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus. Nonnunquam etiam miſerantes eorum cru-

delius sæviebamus, vt vrgeremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent; exercentes in his perversam quæstionem, non quæ verũ erueret, sed quæ mendacium cogeret. Et si quis infirmior malo pressus & victus Christianum se negasset; favebamus ei, quasi ejerato nomine, jam omnia facta sua illâ negatione purgaret. Agnoscitis-ne eadem nos sensisse & egisse, quæ sentitis & geritis? cum, si ratio, non instigatio dæmonis judicaret, vrgendi magis, non vt diffiterentur se Christianos, sed vt de incestis stupris, de impiatis sacris, de infantibus immolatis faterentur. His enim & hujusmodi fabulis ijdem dæmones ad execrationis horrorẽ imperitorum aures

aures adversùs nos referse-
runt. Nec tamen mirum,
cum omnium fama, quæ sem-
per in sparsis mendacijs ali-
tur, ostensâ veritate consu-
mitur. Sic est negocium dæ-
monum: ab ipsis enim rumor
falsus & seritur, & fovetur.
Inde est quod audire te di-
cis, caput asini rem nobis esse pag. 24.
divinam. Quis tam stultus vt
hoc colat? quis stultior vt
hoc coli credat? nisi quòd vos
& totos asinos in stabulis, cum
vestrâ *Hipponâ* consecratis; &
eosdem asinos cum *Iside* reli-
giosè devoratis: item boum
capita, & capita vervecum,
& immolatis, & colitis; de
capro etiam, & homine mix-
tos, & leonum, & canum
vultu deos dedicatis. Nonne

& *Apim* bovem cum *Ægyptiis* adoratis, & paſcitis? Nec eorum ſacra damnatis inſtituta ſerpentibus, crocodilis, & belluis cæteris, & avibus, & piſcibus, quorum aliquem deum ſi quis occiderit, etiam capite punitur. Iidem *Ægyptij* cum pleriſque vobis non magis *Iſidem*, quàm ceparum acrimonias metuunt: nec *Serapidem* magis quàm crepitus per pudenda corporis exppreſſos extremiſcunt. Etiam ille, qui de adoratis ſacerdotis virilibus adverſùm nos fabulatur, tentat in nos conferre, quæ ſua ſunt. Iſta enim impudicitiæ eorum forſitan ſacra ſint, apud quos ſexus omnis membris omnibus proſtat; apud quos tota impudicitia vocatur vrbanitas;

tas; qui ſcortorum licentiæ invident, qui medios viros lambunt, libidinoſo ore inguinibus inhæreſcunt: homines malæ linguæ, etiamſi tacerent; quos prius tædeſcit impudicitiæ ſuę, quàm pudeſcit. Prò nefas, id in ſe peſſimi facinoris admittunt, quod nec ætas poteſt pati mollior, nec cogi ſervitus durior. Hæc & hujuſmodi propudia nobis non licet nec audire: etiam pluribus turpe defendere eſt. Ea enim de caſtis fingitis, & pudicis, quæ fieri non crederemus, niſi de vobis probaretis. Nam quod religioni noſtræ hominem noxium, & crucem ejus adſcribitis; longè de viciniâ veritatis erratis, qui putatis Deum credi, aut meruiſſe noxium, aut potuiſſe terre-

num. Næ ille miserabilis, cujus in homine mortali spes omnis innititur. Totum enim ejus auxilium cum extincto homine finitur. *Ægyptij* sanè hominem sibi quem colant, eligunt, illum vnum propitiant, illum de omnibus consuluńt, illi victimas cædunt: & ille qui cæteris deus, sibi certè homo est, velit nolit. Nec enim conscientiã suam decipit, si fallit alienam. Etiam principibus & regibus, non vt magnis & electis viris (sicut fas est) sed vt deis turpiter adulatio falsa blanditur; cum & præclaro viro honor veriùs, & optimo amor dulciùs præbeatur. Sic eorum numen invocant, ad imagines supplićant, genium [id est, dæmonem] ejus implorant: & est eis tutius

tius per *Iovis* genium pejerare, quàm regis. *Cruces* etiam nec colimus, nec optamus. Vos planè qui ligneos deos consecratis, cruces ligneas, vt deorũ vestrorum partes, forsitan adoratis. Nam & signa ipsa, & cantabra, & vexilla castrorum, quid aliud quàm inauratæ cruces sunt, & ornatæ? trophæa vestra victricia non tantùm simplicis crucis faciem, verùm & affixi hominis imitantur. Signum sanè crucis naturaliter visimus in navi, cum velis tumentibus vehitur, cum expansis palmulis labitur: & cum erigitur jugũ, crucis signum est: & cum homo porrectis manibus Deum purâ mente veneratur: ita signo crucis aut ratio naturalis innititur, aut vestra religio

||pag. 25

matur. Illum jam velim convenire, qui initiari nos dicit, aut credit de cæde infantis & sanguine. Putas posse fieri, vt tam molle, tam parvulum corpus fata vulnerum capiat? vt quisquam illum rudem sanguinem novelli, & vix dum hominis cœdat, fundat, exhauriat? Nemo hoc potest credere, nisi qui possit audere. Vos enim video procreatos filios nunc feris & avibus exponere; nunc adstrãgulatos misero mortis genere elidere. Sunt quæ in ipsis visceribus, medicaminibus epotis, originem futuri hominis extinguant; & parricidium faciant antequam pariant. Et hæc vtique de deorum vestrorum disciplinâ discendunt. Nam *Saturnus* filios suos

non

non exposuit, sed voravit. Meritò ei in nonnullis *Africæ* partibus à parentibus infantes immolabantur; blanditijs & osculo comprimente vagitum, ne flebilis hostia immolaretur. *Tauris* etiam *Ponticis*, & *Ægyptio Busiridi* ritus fuit hospites immolare: & *Mercurio Gallos* humanas, vel inhumanas victimas cædere. *Romani Græcum* & *Græcam*, *Gallum* & *Gallam* sacrificio viventes obruere: hodieque ab ipsis *Latiaris* Iupiter homicidio colitur: & quod *Saturni* filio dignum est, mali & noxij hominis sanguine saginatur. Ipsum credo docuisse sanguinis fœdere conjurare *Catilinam*: & *Bellonam* servum suum haustu humani cruoris imbuere: & co-

mitialem

mitialem morbum hominis ſanguine, id eſt, morbo graviore, ſanare. Non diſſimiles & qui de arenâ feras devorant illitas, & infectas cruore, vel membris hominis & viſcere ſaginatas. Nobis homicidium nec videre fas, nec audire: tantumq; ab humano ſanguine cavemus, vt nec edulium, pecorum in cibis ſanguinem noverimus. Et de inceſto convivio fabulam grandem adverſum nos dæmonum concio mentita eſt: vt gloriam pudicitiæ deformis infamiæ averſione macularet; vt ante exploratam veritatem homines à nobis terrore infandæ opinionis averteret. Sic de iſto & tuus *Fronto*, non vt affirmator teſtimonium fecit; ſed convitium vt orator aſperſit. Hæc

enim

enim potiùs de veſtris gentibus nata ſunt. Ius eſt apud *Perſas* miſceri cum matribus: *Ægyptijs*, & *Athenis*, cum ſororibus legitima connubia. Comœdiæ, & tragœdiæ veſtræ inceſtis gloriantur, quas vos libenter & legitis & auditis: & ſic deos colitis inceſtos, cum matre, cum filiâ, cum ſorore conjunctos. Meritò igitur inceſtum penès vos ſæpè deprehenditur, ſemper admittitur: Etiam neſcientes miſeri poteſtis in illicita proruere. Dum Venerem promiſcuè ſpargitis, dum paſſim liberos ſeritis, dum etiã domi natos alienæ miſericordiæ frequenter exponitis; neceſſe eſt in veſtros recurrere, in filios inerrare. Sic inceſti fabulã nectitis, etiã cum conſcientiam

non

non habetis. At nos pudorem non facie, ſed mente præſtamus; vnius matrimonij vinculo libenter inhæremus. Cupiditatem procreandi aut vnam ſcimus aut nullam. Convivia non tantùm pudica colimus, ſed & ſobria. Nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus; ſed gravitate hilaritatem temperamus; caſto ſermone, corpore caſtiore. Plerique inviolati corporis virginitate perpetuâ fruuntur potiùs, quàm gloriantur. Tantum deniq; abeſt inceſti cupido, vt nonnullis rubori ſit etiã pudica conjunctio. Nec de vltimâ ſtatim plebe conſiſtimus, ſi honores veſtros & purpuras recuſamus: nec faſtidioſi ſumus, ſi omnes v-

num

num bonum ſapimus, eâdem congregati quiete qua ſinguli: nec in angulis garruli, ſi audire nos publicè aut erubeſcitis, aut timetis. Et quòd indiès noſtri numerus augetur, non eſt crimen erroris, ſed teſtimonium laudis. Nam in pulcro genere vivendi & perſtat, & perſeverat ſuus, & accreſcit alienus. Sic nos denique non notaculo corporis, (vt putatis) ſed innocentiæ ac modeſtiæ ſigno facilè dignoſcimus. Sic mutuò, quod doletis, amore diligimus, quoniam odiſſe non novimus: ſi nos, quod invidetis, Fratres vocamus, vt vnius Dei parentis omnes, vt conſortes fidei, vt ſpei cohæredes. Vos enim nec invicem agnoſcitis, & in mutua odia ſævitis: nec

fratres

fratres vos, nisi sanè ad parricidium recognoscitis. Putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra, & aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam, cum si rectè existimes, sit Dei homo ipse simulacrum? Templum quod ei extruam, cum totus hic mundus ejus opere fabricatus, eum capere non possit? Et cum homo laxiùs maneam, intrà vnam ædiculam vim tantæ majestatis includam? Nonnè meliùs in nostrâ dedicandus est mente? in nostro imo consecrandus est pectore? Hostias & victimas Domino offeram, quas in vsum mei protulit? vt reijciam ei suum munus? Ingratum est; cum sit litabilis hostia, bonus animus, & pura mens, & sincera,

ra conſcientia. Igitur qui innocentiam colit, Domino ſupplicat; qui juſtitiam, Deo libat; qui fraudibus abſtinet, propitiat Deum; qui hominem periculo ſurripit, opimam victimā cædit. Hæc noſtra ſacrificia, hæc Dei ſacra ſunt: ſic apud nos religioſior eſt ille, qui juſtior. At enim quem colimus Deum nec oſtendimus, nec videmus. Imò ex hoc Deum credimus, quòd eum ſentire poſſumus, videre non poſſumus. In operibus enim ejus, & in mundi omnibus motibus virtutem ejus ſemper præſentem adſpicimus; cum tonat, fulgurat, fulminat, cum ſerenat. Nec mireris, ſi Deum non videas. Vēto & flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitātur; & ſub oculis tamen

non

non venit ventus, & flatus. Solem adeò, qui videndi omnibus cauſa eſt, intueri non poſſumus. Radijs acies ſubmovetur; obtutus intuentis hebetatur; & ſi diutiùs inſpicias, omnis viſus extinguitur. Quî ipſum ſolis artificem illum luminis fontem poſſis ſuſtinere? cum te ab èjus fulgoribus avertas, à fulminibus abſcondas? Deum oculis carnalibus vis videre, cum ipſam animam tuam, quâ vivificaris & loqueris, nec aſpicere poſſis nec tueri? Sed enim Deus actum hominis ignorat; & in cœlo conſtitutus non poteſt aut omnes obire, aut ſingulos noſſe. Erras ô homo, & falleris. Vnde enim Deus longè eſt, cum omnia cœleſtia, terrenaque, & quæ extra iſtam orbis provin-

ciam ſunt, Deo cuncta plena ſint? Vbique non tantùm nobis proximus ſed infuſus eſt. In ſolem adeò rurſus intende: cœlo affixus, ſed terris omnibus ſparſus eſt: pariter præſens vbique intereſt, & miſcetur omnibus. Nuſquam enim claritudo violatur. Quanto magis Deus auctor omnium, ac ſpeculator omnium, à quo nullum poteſt eſſe ſecretum, tenebris intereſt; intereſt cogitationibus noſtris, quaſi alteris tenebris? Non tantùm ſub illo agimus, ſed cum illo (vt propè dixerim) vivimus. Nec nobis de noſtrâ frequentiâ blandiamur: Multi nobis videmur, ſed Deo admodum pauci ſumus. Nos gentes, nationeſq; diſtinguimus: Deo vna domus eſt

mundus

mundus hic totus. Reges tantum regni sui per officia ministrorum vniversa novêre. Deo indicijs opus non est: non solũ in oculis ejus, sed & in sinu vivimus. Sed *Iudæis* nihil profuit, quòd vnum & ipsi Deum, aris atque templis maximâ superstitione coluerunt. Ignorantiâ laberis, si priorum aut oblitus, aut inscius, posteriorum recordaris. Nam & ipsi Deum nostrum (idem enim omnium Deus est) quamdiu castè, innoxiè, religiosèque coluerunt; quamdiu præceptis salubribus obtemperaverunt; de paucis innumeri facti, de egentibus divites, de servientibus reges; modici multos, inermes armatos, dum fugiunt insequentes, Dei jussu, & elemen-

tis

tis adnitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel ſi *Romanis* magis gaudes, vt tranſeamus veteres, *Flavij Ioſephi*, vel *Antonij Iuliani*, de *Iudæis* require: jam ſcies nequitiâ ſuâ hanc eos meruiſſe fortunam: nec quicquam accidiſſe, quod non ſit his, ſi in contumaciâ perſeverarent, antè prædictum. Ita priùs eos deſeruiſſe comprehendes, quàm eſſe deſertos: nec vt impiè loqueris, cum deo ſuo eſſe captos; ſed à Deo, vt diſciplinæ transfugas, deditos. Cæterùm de incendio mundi, aut improviſum ignem cadere, aut difficilem non credere, vulgaris erroris eſt. Quis enim ſapientium dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta ſunt occidere, quæ facta ſunt, interire?

interire? Cœlum quoque cum omnibus quæ cœlo continentur, ita vt cœpiſſet deſinere, fontium dulci aquâ, mariſve nutriri, in vim ignis abiturum, *Stoicis* conſtans opinio eſt; quòd conſumpto humore mundus hic omnis igneſcat: & *Epicureis* de elementorum conflagratione, & mundi ruinâ eadem ipſa ſententia eſt. Loquitur *Plato* partes orbis nunc inundare; nunc alternis vicibus ardeſcere: & cum ipſum mundum perpetuum, & inſolubilem diceret eſſe fabricatum; addit tamen ipſi artifici Deo ſoli & ſolubilem eſſe, & mortalem. Ita nihil mirum eſt, ſi iſta moles ab eo, quo extructa eſt, deſtruatur. Animadvertis philoſophos eadem diſputare quæ dicimus

dicimus; non quòd nos ſimus eorum veſtigia ſubſecuti, ſed quòd illi de divinis prædictionibus prophetarum, vmbram interpolatæ veritatis imitati ſint. Sic etiam conditionem renaſcendi, ſapientium clariores, *Pythagoras* primus, & precipuus *Plato*, corruptâ & dimidiatâ fide tradiderunt. Nam corporibus diſſolutis ſolas animas volunt & perpetuò manere, & in alia nova corpora ſæpiùs commeare. Addunt iſtis & illa ad detorquendam veritatem, in pecudes, aves, belluas, hominum animas redire. Non philoſophi ſanè ſtudio, ſed mimi convicio digna iſta ſententia eſt. Sed ad propoſitum ſatis eſt, etiam in hoc ſapientes veſtros in aliquem modum

nobiſcum

nobiscum consonare. Cæterum quis tam stultus, aut brutus est, vt audeat repugnare, hominem â Deo, vt primùm potuisse fingi, ita posse denuò reformari? Nihil esse post obitum, & ante ortum nihil fuisse, sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porro difficilius est id, qd non sit incipere, quàm id quod fuerit, iterare. Tu perire Deo credis, si quid oculis nostris hebetibus subtrahitur? Corpus omne sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, subducitur nobis: sed deo elementorum custodi, reservatur. Nec (vt creditis) vllũ damnum sepulturæ timemus, sed & veterem, & meliorem consuetudinem

ſuetudinem humandi frequentamus. Vide adeò quàm in ſolatium noſtri reſurrectionem futuram omnis natura meditetur. Sol demergit, & naſcitur; aſtra labuntur, & redeunt; flores occidunt, & reviviſcunt; poſt ſenium arbuſta frondeſcunt; ſemina non niſi corrupta revireſcunt: ita corpus in ſeculo, vt arbores in hyberno, occultant virorem ariditate mentitâ. Quid feſtinas, vt crudâ adhuc hyeme reviviſcat & redeat? expectandum nobis etiam corporis ver eſt. Nec ignoro pleroſque conſcientiâ meritorum nihil ſe eſſe poſt mortem magis optare, quàm credere: malunt enim extingui penitùs, quàm ad ſupplicia reparari. Quorum error & au-

getur in seculo & libertate remissâ, & Dei patientiä maximâ: cujus quanto judicium tardum, tanto magis justum est. Et tamen admonentur homines doctissimorum libris & carminibus poetarum, illius ignei fluminis, & de *Stygiâ* palude sæpiùs ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & dæmonum inditijs, & de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideò apud eos etiam ipse rex *Iupiter* per torrentes ripas, & atram voraginem jurat religiosè. Destinatam enim sibi cum suis cultoribus pœnam præscius perhorrescit; nec tormentis aut modus vllus, aut terminus. Illic sapiens ignis membra vrit, & reficit; carpit, & nutrit. Sicut

ignes

ignes fulminum corpora tangunt, nec absumunt: ſicut ignes *Ætnæ & Veſuvij* & ardentium vbique terrarum flagrant, nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium paſcitur, ſed inexeſâ corporum laceratione nutritur. Eos autem meritò torqueri, qui Deum neſciunt, vt impios, vt injuſtos, niſi prophanus, nemo deliberat; cum parentem omnium, & omnium Dominum non minoris ſceleris ſit ignorare, quàm lædere. Et, quanquam imperitia Dei ſufficiat ad pœnam, vt noticia proſit ad veniam, tamen ſi vobiſcum Chriſtiani comparemur (quamvis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt) multo tamen vobis meliores deprehende-

hendemur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis; nos vxoribus nostris solummodo viri noscimur. Vos scelera admissa punitis; apud nos & cogitare, peccare est: Vos conscios timetis; nos etiam conscientiam solam, sinè qua esse non possumus. Deniq; de vestro numero carcer exæstuat: Christianus ibi nullus, nisi aut reus suæ religionis, aut profugus. Nec de fato quisquam aut solatium captet, aut excuset eventum. Sit fortis fortunæ, mens tamen libera est: & ideò actus hominis non dignitas judicatur. Quid enim aliud est fatum, quàm quod de vnoquoque nostrûm Deus fatus est? qui cum possit præscire materiam, pro meritis & qualitatibus singulorum etiam fa-

vid. August. de civ: Dei, l: 5. c: 9. & cap: 1; & 8.

ta

ta determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, ſed ingenij natura punitur. Ac de fato ſatis; vel ſi pauca, pro tempore; diſputaturi aliàs & veriùs & pleniùs. Cæterùm quòd plerique pauperes dicimur, non eſt infamia noſtra, ſed gloria. Animus enim vt luxu ſolvitur, ita frugalitate firmatur. Et tamen quis poteſt pauper eſſe, qui non eget, qui non inhiat alieno, qui Deo dives eſt? Magis pauper ille eſt, qui cum multa habeat, plura deſiderat. Dicam tandem quemadmodùm ſentio: nemo" tam pauper poteſt eſſe, quàm natus eſt. Aves ſinè patrimonio vivunt, & in diem pecua paſcuntur: & hæc nobis tamen nata ſunt; quæ omnia ſi non concupiſcimus,

" Sync. cur bonis mala accidunt, cap. 6.

possidemus. Igitur vt qui viam terit, eo felicior quò levior incedit: ita beatior in hoc itinere vivendi qui paupertate se sublevat, non sub divitiarum onere suspirat. Et tamen facultates, si vtiles putaremus, à Deo posceremus: vtiquè indulgere posset aliquantum, cujus est totùm: sed nos contemnere malumus opes, quàm continere. Innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus: malumus nos bonos esse, quàm prodigos. Et quòd corporis humana vitia sentimus, & patimur, non est pœna; militia est. Fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & calamitas sæpiùs disciplina virtutis est. Vires denique & mentis, & corporis sinè laboris exerci-

tatione torpeſcunt. Omnes adeò veſtri viri fortes, quos in exemplum prædicatis, ærumnis ſuis inclyti floruerunt. Itaque & nobis Deus nec non poteſt ſubvenire, nec deſpicit; cùm ſit & omnium rector & amator ſuorum; ſed in adverſis vnumquenque explorat & examinat. Ingenium ſingulorum periculis penſitat; vſque ad extremam mortem, voluntatẽ hominis ſciſcitatur; nihil ſibi poſſe perire ſecurus. Itaq; vt aurum ignibus, ſic nos diſcriminibus arguimur. Quàm pulchrũ ſpectaculum Deo, cùm Chriſtiãus cum dolore congreditur, cùm adverſùm minas, & ſupplicia, & tormenta componitur? cũ ſtrepitũ mortis, & horrorẽ carnificis irridens inſultat? cũ liberta-

tem ſuam adverſùs reges & principes erigit? ſoli deo, cujus eſt, cedit? cum triumphator & victor, ipſi qui adverſùm ſe ſententiam dixit, inſultat? Vicit enim qui quod contendit, obtinuit. Quis non miles ſub oculis imperatoris audaciùs periculum provocet? Nemo enim præmium percipit ante experimentum: & imperator tamen quod non habet, non dat; non poteſt propagare vitam; poteſt honeſtare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deſeritur, nec morte finitur. Sic Christianus miſer videri poteſt; non poteſt inveiri. Vos ipſi calamitoſos viros fertis, ad cœlum; *Mucium Scævolam*, qui cum erraſſet in regem, perijſſet in hoſtibus, niſi dextram per-

vid. Senec. ubi supr. cap. 3.

perdidiſſet. Et quot ex noſtris non dextram ſolùm, ſed totum corpus vri, cremari, ſinè vllis ejulatibus pertulerunt; cum dimitti præſertim haberent in ſuâ poteſtate? viros cum *Mucio* vel cum *Atilio Regulo* comparo. Pueri & mulierculæ noſtræ cruces & tormenta, feras, & omnes ſuppliciorum terriculas inſpiratâ patientiâ doloris illudunt. Nec intelligitis, ô miſeri, neminem eſſe qui aut ſinè ratione velit pœnam ſubire, aut tormenta ſinè Deo poſsit ſuſtinere. Niſi fortè vos decipit, quòd Deum neſciētes divitijs affluant, honoribus floreant, polleant poteſtatibus. Miſeri in hoc altiùs tolluntur, vt decidant altiùs. Hi enim vt victimæ ad ſupplicium ſaginantur

nantur; vt hostiæ ad pœnam coronatur. In hoc adeò quidam imperijs ac dominationibus eriguntur, vt ingenium eorum perditæ mentis, licentiæ potestatis liberè nundinentur. Absq; enim notitiâ Dei, quæ potest esse solida felicitas, cum [redacted] sit somnio similis? Antequàm tenetur, elabitur. Rex es: tam times, quàm timeris; & quamlibèt sis multo comitatu stipatus, ad periculum tamen solus es. Dives es: sed fortunæ malè creditur, & magno viatico breve vitæ iter non instruitur, sed oneratur. Fascibus & purpuris gloriaris: vanus error hominis, & inanis cultus dignitatis, fulgere purpurâ, mente sordescere. Nobilitate generosus es: parentes tuos laudas: omnes tamen

men pari ſorte naſcimur; ſolâ virtute diſtinguimur. Nos igitur qui moribus & pudore cenſemur, meritò malis voluptatibus, & pompis veſtris, & ſpectaculis abſtinemus; quorum & de ſacris originem novimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam in ludis curulibus quis non horreat populi in ſe rixantis inſaniam? in gladiatorijs homicidij diſciplinam? In ſcenicis etiam non minor furor; turpitudo prolixior. Nunc enim mimus vel exponit adulteria, vel monſtrat. Nunc enervis hiſtrio amorē dum fingit, infligit. Idem Deos veſtros, induendo ſtupra, ſuſpiria, odia, dedecorat. Idem ſimulatis doloribus lacrymas veſtras vanis geſtibus & nuti-

bus provocat. Sic homicidium in vero flagitatis; in mendacio fletis. Quòd verò sacrificiorum reliquias & pocula delibata cõtemnimus; non confessio timoris est, sed veræ libertatis assertio. Nam etsi omne quod nascitur, vt inviolabile Dei munus nullo opere corrumpitur; abstinemus tamẽ, ne quis nos existimet aut dęmonijs quibus libatum est, cedere, aut nostræ religionis pudere. Quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus & rosam veris, & lilium; & quicquid aliud in floribus blandi coloris, & odoris est? his enim & sparsis vtimur mollibus, ac solutis, & sertis colla cõplectimur. Sanè quòd caput non coronamus, ignoscite. Auram boni

boni floris naribus ducere, non occipitio, capillisve solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi, aut non sentienti coronam; cùm & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus. At enim nos exequias adornamus eadem tranquillitate, quâ vivimus. Nec adnectimus arescentem coronã, sed à Deo ęternis floribus vividam sustinemus: qui & modesti Dei nostri liberalitate, securi spe futuræ felicitatis, fide præsentis ejus majestatis animamur. Sic & beati resurgimus, & futuri contemplatione jam vivimus. Proinde *Socrates* scurra *Atticus* viderit, nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissi-

ciſſimi dæmonis glorioſus. *Arceſilas* quoque, & *Carneades*, & *Pyrrho*, & omnis *Academicorum* multitudo deliberet: *Simonides* etiã in perpetuum comperendinet: Philoſophorum ſupercilia contemnimus, quos corruptores, & adulteros novimus, & tyrannos, & ſemper adverſùs ſua vitia facundos. Nos qui non habitu ſapientiam, ſed mente præferimus; non eloquimur magna, ſed vivimus. Gloriamur nos conſecutos, quod illi ſummâ intẽtione quęſiverunt, nec invenire potuerunt. Quid ingrati ſumus? quid nobis invidemus, ſi veritas divinitatis noſtri temporis ætate maturuit? Fruamur bono noſtro, & recti ſententiam temperemus: cohibeatur ſuper-

ſtitio,

ſtitio, impietas expietur, vera religio ſervetur.

Cum *Octavius* peroráſſet, aliquādiu nos ad ſilentium ſtupefacti, intenti vultus tenebamus. Et quod ad me eſt, magnitudine admirationis evanui, quòd ea, quæ facilius eſt ſentire, quàm dicere; & argumentis, & exemplis, & lectionū auctoritatibus adornaſſet: Et quòd malevolos ijſdem illis quibus armantur, Philoſophorum telis retudiſſet: oſtendiſſet etiam veritatem non tantummodò facilem, ſed & favorabilem.

Dum iſthæc igitur apud me tacitus revólvo; *Cæcilius* ſic erupit: Ego *Octavio* meo plurimū, quantum ad tranquillitatem, quâ

quâ vivimus; sed & mihi gratulor. Nec expecto sententiam; vicimus, & ita, vt improbus, vsurpo victoriam; nam vt ille mei victor est, ita ego triumphator erroris. Itaque, quod pertinet ad summã quæstionis, & de providentiâ fateor, & de Deo cedo, & de sectæ jam nostræ sinceritate consentio. Etiam nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia veritati, sed perfectæ institutioni necessaria: de quibus crastino (quòd jam sol occasui declivis est,) vt de toto congruentiùs, promptiùs requiremus. At ego (inquam) prolixiùs omnium nostrûm vice gaudeo; quòd etiam *Octavius* mihi vicerit, cum maxima judicandi mihi invidia detracta sit. Nec tamen possum me-

meritum ejus verborum laudibus repensare: testimonium & hominis, & vnius infirmum est. Habet Dei munus eximium, à quo & inspiratus oravit, & obtinuit adjutus. Post hæc læti, hilaresque discessimus: *Cæcilius* quòd crediderit, *Octavius* quòd vicerit; & ego, quòd hic crediderit, & hic vicerit.

* *
*

FINIS.

